

Gustau Muñoz (ed.)

Joan Fuster i l'anàlisi de la realitat social

PUV

Aquesta publicació no pot ser reproduïda, ni totalment ni parcialment, ni enregistrada en, o transmesa per, un sistema de recuperació d'informació, en cap forma ni per cap mitjà, sia fotomecànic, fotoquímic, electrònic, per fotocòpia o per qualsevol altre, sense el permís previ de l'editorial.

© Els autors, 2009

© De la fotografia de la coberta:

Hereus de Ramon Dimas

© De la present edició:

Universitat de València, 2009

www.uv.es/publicacions

publicacions@uv.es

Director de la col·lecció: Ferran Carbó
(coordinador de la Càtedra Joan Fuster)

Producció editorial: Maite Simon

Disseny de l'interior i maquetació: Inmaculada
Mesa

Disseny de la coberta: Celso Hernández de la
Figuera

ISBN: 978-84-370-7537-2

Dipòsit legal: V-3398-2009

ePub: Publidisa

Introducció

Joan Fuster fou un escriptor polièdric, un intel·lectual amb interessos en camps molt diversos. Sens dubte, la seua obra és indestruïble d'un compromís ferm, d'una actitud crítica assumida ben d'hora: la reivindicació d'una història amagada, d'una llengua segrestada, d'una cultura malmesa, foren una constant al llarg de la seua trajectòria. D'altra banda, molts aspectes de l'obra de Fuster són propis d'un intel·lectual europeu del seu temps, profundament interessat en la literatura, amb un biaix d'historiador i crític literari. Sense oblidar un rerefons creatiu considerable que s'expressa en la seua poesia però també, i potser sobretot, en la clara voluntat d'estil, en la preocupació formal que impregna el conjunt de la seua obra, en la qual ocupa un lloc central l'anomenada «literatura d'idees».

Però la voluntat d'intervenció en la vida i el destí del seu poble, que li suscitaven «un interès apassionat», li va fer ocupar-se d'un ventall molt ampli de qüestions relacionades amb el passat i el present d'una cultura i una societat amb les quals s'identificava. La literatura i la història cultural, en primer terme, però també l'assaig cívica o el pensament de caire més general van ser alguns dels focus de la seua dedicació intel·lectual. I l'estudi dels problemes específics

del País Valencià, començant per la comprensió del seu procés de formació històrica, així com la percepció i avaluació dels fenòmens socials d'abast més ampli que marcaven el seu temps, foren determinants en la configuració tant de la seua obra escrita com del seu compromís civil.

L'anàlisi de la realitat social, en el sentit de comprensió del tipus de societat davant la qual es trobava, dels processos de llarga durada que l'havien fet com era, constitueix un dels elements clau del pensament fusterià. Tant pel que fa al País Valencià i al conjunt de terres catalanes com pel que fa a la societat europea de la segona meitat del segle xx, amb l'esclat de la societat de masses i del consum com a fenomen molt marcat i influent. En el primer cas calia entendre els grans dilemes de la societat valenciana, el seu estancament relatiu, la feblesa cultural, la substitució lingüística, la dimissió nacional, el paper de les classes dominants... Temes com el fracàs de la revolució industrial, l'estructura social, l'existència o no d'una burgesia en sentit clàssic, així com una determinada «visió» del País, el redescobriment de la seua realitat física i humana més propera, en una línia que arrenca del seu estimat Cavanilles, estigueren molt presents en l'obra de Fuster. I desencadenaren, sens dubte, algunes de les polèmiques més vibrants que podem recordar.

Aquestes qüestions, encara obertes, foren objecte de discussió en la *VI Jornada Joan Fuster*, celebrada a Sueca en novembre de 2008, amb la participació de destacats

estudiosos, coneixedors de l'obra de Joan Fuster i del seu rerefons.

Fuster volia fer-se càrrec dels determinants cabdals de la seua societat. En un passatge citat a bastament del pròleg a *Nosaltres els valencians* diu que aquesta obra no l'hauria d'haver escrit ell, sinó un afortunat «centaure d'historiador i sociòleg», inexistent en el panorama cultural d'aleshores. Aquesta indicació ens diu moltes coses sobre el camp epistemològic en què es movia. Per algú que s'havia format en el context cultural espanyol dels anys quaranta i cinquanta, ple a vessar de metafísica i grandiloqüència, d'essències pàtries i gestes imperials, el fet d'apuntar a la història i la sociologia com a eines d'aproximació a una realitat social concreta, té la seua importància. I de fet al llarg del text, i dels altres textos fusterians, no hi trobarem apel·lacions a essències, a l'ésser col·lectiu i la psicologia nacional, a les veus ancestrals de la terra, sinó a tot un altre ordre de qüestions: la història social i política, els problemes econòmics, les classes socials, la intervenció de grups i l'acció o la inacció de les individualitats. L'essencialisme de debò era cosa «dels altres»...

Hom podrà discutir si darrere del seu enfocament hi ha, malgrat tot, una dosi excessiva de determinisme històric (en el sentit criticat per Isaiah Berlin) o no, o si la concepció de la qüestió nacional com a «premissa» incorpora un punt d'apriorisme equivalent a un cert biaix d'essencialisme, o més aviat de voluntarisme, implícit, però el fet és que en un aspecte clau del seu pensament i de la

seua obra Fuster apel·la explícitament a l'anàlisi de la realitat social. Això vol dir que tempta un enllaç amb les ciències socials, llavors incipients. Perquè cal tenir ben present quin era l'estat de la recerca social, o de l'anàlisi econòmica, a la València d'aquells anys, sense facultats, sense professionals, sense publicacions especialitzades. No es poden passar per alt aquests aspectes contextuals, si es vol entendre alguna cosa. I precisament això, aquesta penúria, fa destacar encara més la modernitat i l'originalitat d'un plantejament i d'una actitud exigent, sòbria i analítica. Al servei, això sí, d'una passió. Però era, convindreu amb mi, una passió de les més nobles... i a més declarada. Fuster no se n'amagava.

En les pàgines que segueixen trobareu aproximacions crítiques i meditates a alguns aspectes de la relació de Fuster amb les ciències socials, i altres dimensions del seu pensament i de la seua obra que tenen a veure amb l'anàlisi de la realitat social, perquè la reclamaven per construir-se o perquè la varen estimular (i mai no es remarcarà prou aquesta funció incitadora, tan important que va transformar efectivament el panorama cultural a casa nostra). Tot plegat pot suscitar reflexions profitoses sobre un moment decisiu, configurador, i sobre l'influx del context, no sols intel·lectual, sinó també social, humà, de les mentalitats predominants. La discussió sobre la percepció dels canvis socials i de l'abast de la industrialització té, en aquest punt, un bon motiu per aprofundir els arguments.

I en aquest sentit, Ernest Garcia s'ocupa dels canvis de la societat valenciana a mig segle de distància, i de la dimensió «sociològica» més general, amb incursions al voltant de les idees de Fuster sobre el progrés tècnic i els seus límits i possibilitats. Vicenç M. Rosselló tracta de la dimensió geogràfica, de la relació amb el paisatge com a escenari i producte alhora d'una societat determinada. Ernest Reig s'endinsa en el debat sobre la industrialització valenciana a partir de les hipòtesis de Fuster i les diverses rèpliques, que constitueix un dels capítols més fecunds de la història de les controvèrsies intel·lectuals entre nosaltres. Per la seua banda, Adolf Beltran fa una aproximació a Fuster i la política de la transició, com a moment clau en el qual les anàlisis i les realitats varen dirimir les seues diferències... I finalment, Josep Ramoneda traça les línies mestres d'un estil de pensament, i les seues lleis i exigències, amb arrels pregones en la cultura europea, i del qual Fuster fou un exponent certament destacat.

GUSTAU MUÑOZ

Universitat de València

La societat valenciana, mig segle després

Ernest Garcia *

El registre, tot i que siga a grans trets, dels canvis de la societat valenciana des del moment de la redacció de *Nosaltres els valencians* fins avui, quasibé mig segle, indica coses com les següents (taula 1). La població s'ha duplicat, passant de dos milions i mig a prop de cinc milions, amb dues etapes de creixement demogràfic molt ràpid, coincidents amb onades de fort auge econòmic, la del desenvolupament dels anys seixanta i la dels primers anys del present segle, marcades ambdues en una mesura més o menys gran per la recepció de fluxos migratoris. Aquesta dinàmica expansiva, reforçada pels desequilibris entre les comarques litorals i les interiors, ha intensificat els fenòmens de congestió i de pressió antròpica sobre els ecosistemes. I, possiblement, en altre ordre de coses, haurà conduït a què la proporció de valencianoparlants siga inferior al cinquanta per cent per primera vegada en segles (un resultat que caldrà contrastar amb el proper cens de població i/o lingüístic).

TAULA 1

Els canvis de la societat en xifres. País Valencià, 1960-2008

Població (nombre d'habitants)	1960	2.480.879			
	1970	3.073.255			
	1981	3.646.765			
	1991	3.923.841			
	2001	4.202.608			
	2007	4.885.029			
Distribució sectorial de l'ocupació (%)		agricultura	indústria	construcció	serveis
	1960	42,6	23,6	5,0	28,7
	1975	17,9	33,1	10,0	39,0
	1989	10,7	28,5	8,3	52,5
	2008	3,1	18,7	13,5	64,7
Estructura de la població activa, per sexe (%)		homes	dones		
	1960	80,0	20,0		
	1976	70,1	29,9		
	2006	58,6	41,4		
Parc de vehicles (nombre de vehicles a motor)	1969	418.746			
	1977	845.912			
	1984	1.254.741			
	2005	3.064.421			
Població amb un títol universitari	1960	16.123			
	1981	159.372			
	2001	399.242			
Nombre d'estudiants en les universitats valencianes	1961	1.303			
	1976	39.646			
	2005	146.327			

Fonts: INE, IVE

La trajectòria seguida per la distribució de la població ocupada en els diferents sectors econòmics posa en relleu dues transicions: del predomini agrícola a la industrialització (entre 1960 i 1975) i, posteriorment, el procés de terciarització (més o menys ben descrit per la terminologia del postindustrialisme). Com a tret significatiu, el pes sempre destacat de la construcció, més visible en els períodes de «vaques grasses».

Un dels canvis més profunds i de més llarg abast ha estat, sens dubte, l'erosió de les estructures de la dominació masculina. La trajectòria històrica cap a un reequilibri relativament més igualitari de les relacions de gènere es fa palesa, per exemple, en la massiva incorporació de les dones al treball remunerat (les dones eren el 20% de la població activa en 1960; més del 40% en l'actualitat). El mig segle comentat ha vist, també, la irrupció al País Valencià de les pràctiques del consum de masses. Si utilitzem com a indicador el nombre de vehicles a motor (al remat, el cotxe ha estat i en bona mesura és encara el nucli i el símbol de la societat de consum), el camí que ha portat als més de 3 milions d'artefactes automòbils actualment existents parla per ell a soles. Finalment, també l'accés a la instrucció escolar ha conegut una relativa democratització (s'ha «massificat»). Els 1.300 estudiants matriculats en 1961 a l'única universitat valenciana són una xifra estranya, quasi incongruent amb els 150.000 d'ara. La possessió d'un diploma universitari, quelcom encara ben rar fa cinquanta anys, és avui una

característica compartida per una molt àmplia minoria social.

Tot el que s'ha apuntat adés no és més que un grapat de pinzellades amb la intenció d'il·lustrar una mica allò que, de tota manera, és bastant obvi: la societat valenciana ha canviat molt des de *Nosaltres els valencians*. Són múltiples els camins que hom podria seguir a partir de la constatació d'aquest fet. Ací n'exploraré només un: el registre, en alguns textos de Fuster, de les novetats i transformacions que estaven produint-se davant dels seus ulls. I només del que podríem dir el detall sociològic menut d'aqueixes novetats i transformacions: les alteracions en les estructures productives i en les activitats laborals predominants, les modificacions en els estils i les formes de la vida quotidiana, etc. És a dir, exclouré deliberadament del comentari tot allò relatiu a la transició política (la transició a la democràcia i a l'autonomia) i a la connexió entre la transició política i els problemes identitaris. Deixaré a banda, també, la pregunta, aparentment interessant, sobre si les idees i propostes fusterianes serien d'aplicació a hores d'ara a la societat valenciana, a la societat valenciana tal i com és avui.

Hom podria dir, potser, que les dues exclusions són massa grans. I això mereix un mínim aclariment. Vull desenvolupar alguns breus comentaris sobre el que hom podria dir la «sociologia» fusteriana de la vida quotidiana, sobre les reaccions de l'escriptor de Sueca davant coses com les ocupacions més freqüents de la gent, l'impacte